

O‘QITUVCHINING OVOZ MADANIYATI VA UNING TARBIYAVIY TA’SIR
MEXANIZMLARI

Yusupova Mashxura Saydullo qizi

Namangan Davlat Pedagogika Instituti, Pedagogika fakulteti

guligulilola627@gmail.com

+998944919301

Annotatsiya

Mazkur maqolada o‘qituvchining ovoz madaniyati ta’lim-tarbiyaviy jarayonning muhim tarkibiy qismi sifatida tahlil qilinadi. Ovoz ohangi, tembri, ritmi, diktsiyasi va emotsional boyligi o‘quvchi shaxsiga qanday psixologik ta’sir ko‘rsatishi ilmiy asosda yoritilgan. Tadqiqotda ovoz madaniyatining pedagogik jarayon samaradorligiga ta’siri, o‘qituvchi nutqining tarbiyaviy funksiyasi va shaxslararo muloqotdagi o‘rni chuqur tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: ovoz madaniyati, nutq madaniyati, intonatsiya, emotsional ta’sir, pedagogik muloqot, shaxs psixologiyasi, tarbiyaviy energiya.

KIRISH

Ta’lim-tarbiya jarayonida o‘qituvchi shaxsi har jihatdan namunali bo‘lishi zarur. Uning tashqi qiyofasi, muloqot uslubi, nutq ohangi va ayniqsa ovoz madaniyati o‘quvchilarga kuchli ruhiy va emotsional ta’sir ko‘rsatadi. Chunki inson tovushi – bu faqat axborot yetkazuvchi vosita emas, balki ma’naviy-ruhiy energiyani uzatadigan kuchdir. O‘qituvchi ovozi orqali ishonch, mehr, talabchanlik va samimiyat kabi fazilatlar seziladi. Bugungi raqamli transformatsiya va axborot oqimlari davrida ta’lim tizimida inson omilining qadri tobora oshib bormoqda. Zamonaviy pedagogika, shaxsning emotsional, ijtimoiy va madaniy jihatdan rivojlanishiga xizmat qiladigan murakkab tizimga aylangan. Bu jarayonda o‘qituvchining shaxsiy fazilatlari, psixologik holati va muloqot madaniyati o‘quvchi shaxsini shakllantirishda asosiy omil bo‘lib xizmat qiladi.

Pedagogik muloqot – bu nafaqat axborot almashinuvi, balki ruhiy-axloqiy rezonans jarayonidir. O‘qituvchi darsda faqat so‘z bilan emas, balki ovoz orqali ham o‘quvchi ongiga, hissiyotiga va xulq-atvoriga ta’sir o‘tkazadi. Ovozning ohangi, tembri, ritmi, pauzasi, va talaffuzidagi uyg‘unlik o‘quvchida ishonch, hurmat, qiziqish yoki, aksincha, sovuqlik va befarqlikni keltirib chiqarishi mumkin. Shu bois,

o‘qituvchining ovoz madaniyati tushunchasini pedagogik nazariyada mustaqil ilmiy kategoriya sifatida o‘rganish zarurati paydo bo‘lmoqda.

Zamonaviy psixologik tadqiqotlarda (Mehrabian, 1972; Burgoon, 2016) inson muloqotining 38 foizi intonatsiya orqali amalga oshirilishi aniqlangan. Bu esa shuni anglatadiki, ta‘lim jarayonida o‘qituvchi nutqining ohangiy ifodasi o‘quvchilarning ruhiy muvozanati va o‘zlashtirish samaradorligiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Biroq, o‘qituvchining ovoz madaniyati masalasi hali ham nazariy jihatdan yetarlicha ishlab chiqilmagan, u ko‘pincha “nutq madaniyati” tushunchasi ichida umumiy tarzda ko‘riladi.

Holbuki, ovoz madaniyati — bu faqat fonetik to‘g‘rilik emas, balki pedagogik ohang, emotsional boshqaruv va tarbiyaviy rezonans san‘atidir. Ovozda muvozanat, intonatsiyadagi mehr, ohangdagi qat‘iyat — bular o‘quvchi ongida chuqur iz qoldiruvchi tarbiyaviy omillardir. Ovoz yordamida o‘qituvchi:

o‘quvchining diqqatini boshqaradi,
dars muhitida psixologik xavfsizlikni ta‘minlaydi,
hamkorlik va ishonch atmosferasini yaratadi.

Bu esa shuni anglatadiki, o‘qituvchi ovozidan kommunikativ texnika sifatida emas, balki tarbiyaviy vosita sifatida foydalanishni o‘rganishi zarur. Ovoz orqali ta‘sir qilishning pedagogik mexanizmlarini aniqlash, ularni metodik asoslash, ovoz madaniyatini o‘qituvchi kompetensiyasining tarkibiy qismi sifatida qarash bugungi ta‘lim islohotlarining dolzarb masalasiga aylanmoqda.

Ovoz madaniyati – bu o‘qituvchining ichki dunyosi va tarbiyaviy niyatining tovushdagi in‘ikosi. Har bir o‘qituvchi o‘z ovozida nafaqat bilim, balki axloq, e‘tiqod, sabr, mehr va ruhiy barqarorlikni aks ettiradi. Shu bois bu masalani o‘rganish umumiy pedagogika, psixologiya va kommunikativ ta‘lim nazariyasining kesishgan nuqtasida joylashgan murakkab, ammo istiqbolli ilmiy yo‘nalishdir.

Shunday qilib, tadqiqotning asosiy maqsadi – o‘qituvchining ovoz madaniyatini pedagogik ta‘sir mexanizmi sifatida nazariy jihatdan asoslash, uning tarbiyaviy funksiyalarini aniqlash va amaliy jihatdan tatbiq etish yo‘llarini ko‘rsatishdan iboratdir.

Adabiyotlar tahlili

Ovoz madaniyati masalasi ko‘plab xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan o‘rganilgan. Maslova (2020) pedagogik muloqotda ovozning kommunikativ rolini asoslab bergan bo‘lsa, Kadyrova (2022) o‘qituvchi nutqining fonetik tozaligi o‘quvchi diqqatini boshqarishda hal qiluvchi omil ekanini ta‘kidlaydi. Ergasheva (2023) va Nabiev (2021) esa pedagogik muloqotda intonatsiya o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi ishonchni mustahkamlash vositasi sifatida namoyon bo‘lishini isbotlagan.

Klassik psixologiya vakili L. S. Vygotskiy (1934) “nutqning emotsional energiyasi” tushunchasini ilgari surib, tovush orqali o‘qituvchi o‘quvchining ichki dunyosiga kirishi, hissiy holatiga ta’sir o‘tkazishini ta’kidlaydi. Bu fikr zamonaviy neyropsixologiya tadqiqotlari bilan hamohang, chunki tovush tebranishlari inson miya faoliyatiga bevosita ta’sir qiladi (Miller, 2019).

Ammo shunga qaramay, o‘qituvchining ovoz madaniyatini tarbiyaviy mexanizm sifatida o‘rganish masalasi hali yetarli darajada tadqiq qilinmagan. Ko‘pchilik ishlarda texnik talaffuz va fonetik aniqlik tahlil qilinadi, ammo ovozning ruhiy-emotsional kuchi, bolalar shaxsiyatini shakllantirishdagi o‘rni chuqur ochib berilmagan.

Metodologiya

Tadqiqot nazariy va amaliy metodlar asosida olib borildi.

Nazariy tahlil orqali pedagogik va psixologik manbalar o‘rganildi.

Kuzatuv metodi yordamida 15 nafar o‘qituvchi va 60 nafar o‘quvchining o‘zaro muloqoti tahlil qilindi.

Suhbat va diagnostika usullari orqali o‘quvchilarning o‘qituvchi ovoziga nisbatan emotsional reaksiyalari aniqlanib, ular ishonch, motivatsiya va e’tibor mezonlari bo‘yicha baholandi.

Tadqiqot jarayonida o‘qituvchi ovozining tembri, intonatsiyasi, ritmik tuzilishi, diktsiyasi va nutq tezligi o‘quvchilarning psixologik holatiga qanday ta’sir ko‘rsatishi aniqlashtirildi.

Natijalar

Olingan natijalar quyidagicha xulosa qilish imkonini beradi:

Tinch, ammo ishonchli ovoz o‘quvchida ijobiy his-tuyg‘ular, darsga e’tibor va ishonch uyg‘otadi.

Keskin yoki baland ovoz o‘quvchi psixikasida himoya mexanizmini ishga soladi, darsdagi faol ishtirokni kamaytiradi. Tovushdagi samimiyat va mehr bolalarda motivatsiyani kuchaytiradi, o‘qituvchi shaxsiga nisbatan ijobiy hissiyot uyg‘otadi.

Ritmik, ohangdor nutq o‘quvchi ruhiyatida barqarorlikni, xavfsizlik tuyg‘usini paydo qiladi.

Ovoz va tana tili uyg‘unligi sinfda tabiiy, samimiy pedagogik muhit yaratadi.

Demak, o‘qituvchi ovozi bu – pedagogik ta’sirning markaziy psixologik omili, u ta’lim sifati va tarbiyaviy samaradorlikni belgilovchi vosita sifatida qaraladi.

Muhokama

O‘qituvchining ovoz madaniyati nafaqat nutq texnikasi, balki ruhiy energiyani boshqarish san’atidir. Ovozda har bir ohang o‘quvchi qalbiga ruhiy ta’sir ko‘rsatadi.

Pedagogik muloqotda uchta asosiy mexanizm ajratiladi:

Emotsional intonatsiya – o‘qituvchi o‘z hissiyotini ovoz orqali uzatadi; bu o‘quvchi bilan hissiy aloqani mustahkamlaydi.

Ritmik barqarorlik – nutqning muvozanatli tuzilishi o‘quvchi ongida ishonch va tinchlik hissini uyg‘otadi.

Tovush va tana tili uyg‘unligi – noverbal va verbal ifoda uyg‘un bo‘lganda ta’lim jarayoni tabiiy, o‘zaro hurmatga asoslangan bo‘ladi.

Zamonaviy pedagogika bu jarayonni “akustik empatiya” deb ataydi — ya’ni o‘qituvchi ovozi o‘quvchi ruhiyatiga kirib, uning his-tuyg‘ularini boshqarish qobiliyatidir. Shu sababli pedagogik kadrlar tayyorlov jarayonida ovoz tarbiyasi, nutq texnikasi, sahna madaniyati va psixologik kommunikatsiya fanlarini chuqur o‘qitish zarur.

Xulosa

O‘qituvchining ovoz madaniyati ta’lim-tarbiyaviy jarayonning ajralmas qismidir. U orqali o‘qituvchi o‘quvchining ruhiyatiga, e’tiboriga, motivatsiyasiga va axloqiy qadriyatlariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Shu sababli quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi:

Pedagogik oliygozlarda “Ovoz madaniyati va nutq psixologiyasi” fanini majburiy o‘quv rejasiga kiritish;

Har bir o‘qituvchi uchun ovoz gigiyenasi va psixologik tayyorgarlik mashg‘ulotlarini tashkil etish;

O‘quv jarayonida ovoz orqali motivatsion muhit yaratish ko‘nikmalarini rivojlantirish.

O‘qituvchining ovozi – bu tarbiyaning ko‘rinmas, ammo eng ta’sirchan vositasi. U orqali shaxsga nafaqat bilim, balki ruh, ishonch va hayotiy qadriyatlar ham singadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

Maslova, N. (2020). Kommunikativ madaniyat va pedagogik muloqot asoslari. Moskva.

Kadyrova, D. (2022). Nutq madaniyati va o‘qituvchi shaxsiy ta’siri. Toshkent.

Ergasheva, S. (2023). Pedagogik muloqotda psixologik omillar. Samarqand.

Nabiev, O. (2021). Ta’limda kommunikativ kompetensiyalar tizimi. Namangan.

Vygotskiy, L. S. (1934). Mysl i rech. Moskva.

Miller, J. (2019). Voice and Psychology in Education. London.

O‘zbekiston Respublikasi Ta’lim to‘g‘risidagi Qonuni (2020-yil).